

Oponentský posudek bakalářské práce

Autor práce: **Jiří Chvátal**

Název práce: **Spása nekřesťanů z pohledu katolické církve**

Rok odevzdání: **2018**

Počet stran: **47 s.** (vč. seznamu pramenů a literatury, příloh)

Vedoucí práce: **ThLic. Jan Houkal, Th.D.**

Posuzovaná práce předkládá velmi důležitou otázku o (ne) možné spásy pro ty, kteří se z objektivních důvodů nepočítají mezi křesťany, tj. nejsou pokřtení, jsou příslušníky jiných náboženství a náboženských tradic, nebo jsou ateisté. Téma je aktuální, nosné a velmi důležité. Zvláště v pokoncilní teologii se na tomto poli vyskytla řada přístupů, z nichž některé chce tato práce mapovat a představit. V českém jazykovém prostředí je téma sice zpracováno několika monografiemi a časopiseckými studii (Boublík, Červenková,..), ale i přesto lze k tématu přistoupit znovu a nově, a to jak obecnými, tak specializovanými studii. Výběr tématu je tedy rozhodně třeba kvitovat.

Práce je rozdělena do třech hlavních kapitol, *Úvodu* (s. 7-8) a *Závěru* (s. 40-41). V první nejobsáhlejší a stěžejní části (1. *Historická část*, s. 9-30), autor předkládá otázku terminologie („spása“, „nekřesťan“). Také předkládá krátké shrnující dějiny pohledu křesťanů na jiná náboženství a na spásu jejich příslušníků, kde si všímá významných patristických autorů (Justin, Augustin), vrcholné scholastiky (Tomáš Akvinský) a zvláštní kapitolu věnuje Tridentskému koncilu. V další pasáži se věnuje již jen římskokatolickým postupům a současným přístupům v teologii mimokřesťanských náboženství (exklusivismus, inkuzivismus, pluralismus / ekleziocentrismus, christocentrismus, teocentrismus). V závěrečné pasáži této první části představuje dokumenty Druhého vatikánského koncilu, Mezinárodní teologické komise a výběru několika dokumentů papežů (Pavel VI., Jan Pavel II., Benedikt XVI., František). V závěrečném odstavci si všímá také důležitého dokumentu *Dominus Iesus* z pera Kongregace pro nauku víry.

Druhá část bakalářské práce je sondou do pojetí spásy jinověrců u třech význačných římskokatolických teologů 20. století (2. *Nástin pojetí spásy v dílech autorů*, s. 31-36). Jde o pojetí Karl Rahnera (s. 31-33), Hanse Urs von Balthasara (s. 33-34) a Hanse Künga (s. 35-36).

Ve třetí části práce se autor snaží o komparaci těchto tří pojetí (3. *Konfrontace jednotlivých názorů*, s. 37-39).

Formální stránka práce:

Předkládaná bakalářská práce je sepsána jednotným stylem, bez větších gramatických chyb či stylistických nedostatků. Ovšem některé formulace jsou silně zavádějící, je často použita neadekvátní terminologie, případně povšechné soudy přejaté ze sekundární literatury a nesprávná argumentace. Práci z tohoto úhlu pohledu zoufale chybí odborná redakce, která by autorovi pomohla precizovat formulace takřka větu po větě.

Zaměřím se jen na několik ukázek. V první řadě jde o použití klíčového pojmu „nekřesťané“ již v názvu a mnohokrát v textu. V češtině má tento termín nejen náboženský význam, ale i význam morální. „Nekřesťan“ se chová „nekřesťansky“, tedy nemorálně. To je první důvod, proč zvážit užívání tohoto termínu. Druhý důvod je však hlubší. „Nekřesťan“ je negativní vymezení vůči křesťanům. Termín, kterým chci označit skupinu jedinců, by měl odrážet nejen naše vnímání a chápání, ale i sebe-vnímání této skupiny. A ta je sama o sobě mnohem obsáhlejší než jen ti, kteří se vymezují vůči křesťanství. I sám autor pojem „nekřesťané“ užívá pro velmi širokou skupinu lidí. Autor sem zařazuje: „lidí žijící před Kristem“, „lidí žijící po Kristu“, „ateisty“, „nevěřící a hledající“, „věřící jiných náboženství“, „mimozemšťany“, „prehistorické lidi“ (viz s. 10-14). Nehledě k otázkám, které jsou spjaty s těmito kategoriemi, se mi nezdá užití termínu „ne-křesťan“ vhodný, právě kvůli obsahové redukci původní rozmanitosti. Proto bych navrhoval termín spíše

opsat, například takto: „otázka spásy těch, kteří nejsou pokřtěni“. Upozorňuji, že to sám autor takto precizuje na s. 10.

V předkládané práci je celá řada terminologických nepřesností, což je leckdy na úkor srozumitelnosti. Za všechny zmiňme klíčové předložení tématu práce a jeho ospravedlnění z Úvodu. „*Otázka spásy nekřesťanů je v dnešním pluralisticky zaměřeném světě nesporně frekventovaná a zároveň z teologického pohledu i zajímavá.*“ (s. 7). Jak má čtenář rozumět termínu „*dnešní pluralisticky zaměřený svět*“? V další větě autor pokračuje, užívá jiného termínu na popis téhož, a věc ještě více znepřehledňuje: „*Vzhledem k tomu, že společnost je v současnosti stále více globalizovaná, pak je toto téma i zásadní.*“ (s. 7) Má si tedy čtenář domyslet, že globalizace je synonymem pro pluralismus? Nejde však o dva rozdílné pojmy?

Až nemotorně pak zní autorovo ospravedlnění důležitosti otázky. „*Otázka spásy nekřesťanů... je... téma zásadní. A to jak z důvodu ujasnění si postoje k mimokřesťanským náboženstvím, tak i z hlediska uspořádání interních postojů uvnitř samotné církve. V neposlední řadě také se zřetelem k tvorbě postavení církve v současném světě. Původní účel obdobných diskuzí, byl dříve zaměřen spíše na opozici vůči ateismu. Dnes se však ukazuje, že je nutno vést dialog ve valné většině s jinými náboženskými směry.*“ (s. 7) Tato citace ve čtenáři vzbuzuje hned několik otázek: 1) Můj postoj k příslušníku jiného náboženství závisí na mé teologicky odůvodněné představě o jeho spáse? Tedy pokud dospěji k tomu, že buddhista nemá šanci na spásu, pak je můj postoj k němu jiný, než kdyby šanci na spásu měl? Potažmo, měl bych změnit svůj postoj k buddhistovi ve chvíli, kdybych došel k jinému teologickému závěru? 2) Důležitost otázky o spáse jinověrců je podle autora důležitá pro „*uspořádání interních postojů uvnitř samotné církve*“? Co znamená termín „*interní postoje uvnitř církve*“? A o jakou církev jde, o římskokatolickou, Kristovu? Případně jakým způsobem se závěry teologie mimokřesťanských náboženství promítají do vnitřního postoje katolické církve? 3) Závěr uvedené citace znamená, že otázka po spáse jinověrců historicky vyšla z dialogu s nevěřícími? Sám autor však hovoří o Justinovi, Augustinovi, Tomáši Akvinském, ale tito autoři vedli dialog spíše s Židy, heretiky či jinověrci, než s nevěřícími. Z uvedené citace také vyplývá, že se dnes římskokatolická církev již nevěnuje dialogu s nevěřícími? A co projekt Papežské rady pro kulturu inspirovaný Benediktem XVI. „*Nádvorí národů*“?

Další problematická otázka předkládané bakalářské práce je spjatá s používáním literatury. Její počet je jistě dostatečný, ale metoda práce s primární a sekundární literaturou je slabá. Celá řada chyb v poznámkách pod čarou, nejasných definic bez odkazu na literaturu, a evidentní hlubší neprovázanost mezi textem a literaturou v poznámce pod čarou vede pozorného čtenáře k domněnce, že autor nejprve napsal celý text a pak „nějak přiřadil“ poznámky pod čarou.

Zmíním pár detailů: autor například odkazuje na sekundární literaturu pouze jako „doporučení čtenáři k dalšímu studiu“ (viz pozn. č. 1, 2, 4, 15, 21, 26, 37, 44, 74, 116, 141). Což samo o sobě chybou není, ale množství takových odkazů je na bakalářskou práci zkrátka příliš veliký. Vedle toho autor nerozlišuje parafrázi, od přímé citace, nebo jen od sekundárního odkazu (např. pozn. č. 3, 12, 14, 22, 31-34, 80...). Autor také nejasně užívá zkratky typu „srov.“, „viz“, „např.“, v poznámkách pod čarou. Jde o parafrázi, přímou citaci, odkaz?

S tím také souvisí, že kromě několika částí (s. 23-30) autor velmi často pouze konstatuje a definuje, bez opory v literatuře. Definuje tak sám pojmy jako „nekřesťan“ (s. 10), „nevěřící hledající“ (s. 12); naprosto neadekvátně hovoří o „mimozemšťanech“ (s. 13) či „přehistorických lidech“ (s. 14). Koho vlastně myslí těmito nejasnými termíny (v případě prvním vypůjčených ze sci-fi literatury)?

Podobně jsou pak zásadní nedostatky v definování klíčových pojmů - exkluzivismus, inkluzivismus, pluralismus (s. 20), případně ekleziocentrismus, christocentrismus a teocentrismus (s. 21-22). Obě tyto škály jsou nejasně definovány autorem samotným, bez bližší opory v literatuře. Autor sice odkazuje na dokument MTK, ale nepodává paginaci. Navíc není úplně jasné, jestli odkazuje na úvodní studii k překladu od prof. Pospíšila, nebo na dokument samotný. Z toho také vyplývají chyby, například k ekleziocentrismu autor říká pouze: „*V určité míře vychází z nesprávného chápání výroku extra Ecclesiam nulla salus, tedy v zásadě mimo církve není spásy,*

kdo do ní nepatří, nemůže být spasen.“ (s. 21) To ale přece není eklezioцентризм! To již autor předkládá interpretaci toho, z čeho eklezioцентризм vychází. A dále, je opravdu eklesiocentrismus možno redukovat pouze na „chybnou“ interpretaci daného výroku? Je na místě přidat správnou interpretaci výroku o nutnosti církve pro spásu. Podobně problematicky autor předkládá inkluzivismus, či teocentrismus.

Na mnoha místech absentují paginace použité literatury, autor pouze odkazuje na některou kapitolu, případně slovníkové heslo. Což samo o sobě není chybou, ale takových odkazů by mělo být v odborném textu co nejméně, případně k číslu kapitoly přidat paginaci. Stačilo konzultovat „Pravidla formálních úprav akademických písemných prací“ platných na KTF UK. U slovníkových hesel je vhodné nejen zmínit paginaci, ale uvést i jméno autora tohoto hesla. Ten totiž nemusí být vždy editor (jako to je v případě Rahnerova slovníku; viz pozn. č. 1, 2, 4, 8, 10, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 25, 26, 35, 53, 54, 57, 61, 74, 101, 102, 106, 107, 116, 121, 131, 147).

Několik poznámek pod čarou je zmatených, chybných a neadekvátně citující literaturu, pramen nebo internetový zdroj (pozn.č. 79, 118, 133, 134, 142, 143, 145).

Na s. 26 autor zase mylně předkládá za autora dokumentu MTK Křesťanství a ostatní náboženství Josepha Ratzingera (s. 26, pozn. č. 75).

Obsahová stránka práce:

Nejprve je třeba položit otázku, zdali není zvolené téma na bakalářskou práci příliš široké. Autor se evidentně teologií před tím nezabýval, jde tedy o jeho vstupní odborný text na tomto poli a na nějakých 40 stranách nemá šanci předložit smysluplně danou problematiku. Škoda, že se autor nevěnoval pouze jednomu ze třech studovaných autorů.

Zásadní obsahový problém mám s autorovým zápolením ohledně definice spásy (s. 9-10). Dle mého názoru ji příliš zvětňuje a odtrhává od christologie. Ježíš Kristus je pak dle autora pouhým prostředníkem spásy (s. 9). Podle autora je spása „*dar Boží milosti, kde člověk touto milostí obdařený má podíl na společenství s Bohem a také život věčný*“ (s. 9). Tato definice není úplně adekvátní. Chybí zde christologické potažmo trojiční ukotvení. Vždyť Ježíš není jen zprostředkovatel spásy, ale on sám je Spasitelem! On sám je plností spásy, z čehož až následně vyplývá, že je Jediný prostředník spásy.

Z předkládané práce také vyplývá, že Rahner, Balthasar a Küng jsou moderní autoři (s. 7). Obávám se, že s tím již nemůžeme souhlasit. Svá slavná díla vydávali v druhé polovině 20. století. Od té doby je na poli teologie mimokřesťanských náboženství celá řada zásadnější autorů pro všechny z autorem předklopených proudů (za všechny ty nejzásadnější jména: Hick, Dupuis, Knitter, D'Costa, Heime, Gäde...).

Vedle toho je třeba upozornit, že autorem konstatované zařazení toho kterého teologa (Rahner, Balthasar a Küng) do příslušné kategorie (inkluzivismus, exkluzivismus, pluralismus) je metodologicky špatně (viz s. 31-36). Autor konstatuje závěry jiných (Pospíšil, Pittman), místo toho, aby se pustil sám do analýzy, nebo aby alespoň klíčové pasáže autorů odcitoval. Z vlastní analýzy by pramenil vlastní závěr, který by později mohl být „posílněn odkazem“ na závěry Pospíšila či Pittmana. Autorovo takto převzaté zařazení je nedůvěryhodné, jde o pouhou konstataci bez důkazu. Čtenáře jistě napadne, zdali autor zmíněné teology interpretuje správně. Sice z jejich děl něco málo cituje a odkazuje na ně, ale pouze na překlady do českého jazyka. Vedle toho autor udává u Rahnera informace o Druhém vatikánském koncilu, což není úplně adekvátní (viz s. 31-32), stejně jako informace o Balthasarově odchodu od jezuitů, nebo Küngovo oddálení se katolické církvi. Vzhledem k tomu, že autor rezignoval na předložení životopisů autorů, nemají tyto informace významnou hodnotu. Podobně je na tom obsahově i závěrečná komparace třech teologů a jejich závěrů (viz s. 37-39). I zde je celá řada konstatování bez opory v textech autorů samotných.

Další námitka k obsahu práce se týká výběru magisteriálních textů a textů poradních orgánů v příslušné historické pasáži (s. 22-30). Absentuje tu metodologický klíč k jejich výběru. Autor zde předkládá dva texty Pavla VI., jeden text Jana Pavla II. a Františka. Všímá si také jednoho textu

Kongregace pro nauku víry a jednoho od Mezinárodní teologické komise. Proč si vybral právě jen tyto dokumenty? A proč opomenul ty - dle mého názoru - obsahově zásadní a v jistých ohledech přínosnější? Např.: encyklika Pavla VI. *Ecclesiam suam*, která hovoří o dialogu církve se světem a s jinověrci; encyklika Jana Pavla II. *Redemptor hominis*; dokumenty Papežské rady pro mezináboženský dialog; dokumenty k soteriologické problematice z pera odborníků MTK (*O lidském rozvoji a křesťanské spáse, Některé otázky týkající se teologie vykoupení; Naděje na spásu pro děti, které umírají nepokřtěné*)?

Další námitka se týká autorovy poměrně nešťastné pasáže, kde předkládá napětí mezi křesťanskou vírou ve spásonosnou univerzalitu Ježíše Krista a možností dialogu a respektu k jinověrcům. „*Dílo Ježíše Krista a jeho osoba pak je naprosto jedinečná a univerzální vzhledem ke spáse lidstva. Jak potom tedy vést dialog a respektovat jiná náboženství? Lze tedy připustit i jiné prostředníky spásy? Tím se dostáváme k výše popsáným teocentrickým teoriím, ať už bude Ježíš Kristus normativním prvkem, nebo dokonce je jen jedním z mnoha zprostředkovatelů spásy. To je ovšem popření základů víry, rozpor s dogmaty.*“ (s. 26) Což jistě není pravda, vždyť dialog a respekt k jinověrci vyrůstá z křesťanské trojiční víry a zpětně je jím potvrzena. Naukové rozdíly mne nutně nevedou k nerespektu, neúctě či vzájemnému mčení, neřku-li k hádce. Pokud vyznávám Ježíše jako Pána a Spasitele, ještě to neznamena, že musím rezignovat na dialog a respekt k druhému, ani to neznamena, že rezignuji na svou víru. Autor má zřejmě na mysli, že jsou jednotlivé pravdy naší víry v napětí s pravdami jiných vyznání. Což rozhodně pravda je, ale znovu: to ještě neznamena nepotřebu dialogu, nebo odmítnutí respektu k jinověrcům.

Závěr bakalářské práce je ovšem velmi dobrý, je vhodně formulován a ukazuje, že autor se i přes uvedené nedostatky v práci neztratil, a že se v samotné otázce dobře orientuje. To když například konstatuje, že současné magisterium se přiklání k inkluzivistické pozici (christocentrismu). Jen škoda, že autor rezignuje na hlubší argumentaci a doklady z magisteriálních textů, které bychom očekávali.

Závěrem zhodnocení obsahové stránky práce ještě uvedme, že ve zpracovaném tématu chyběla hlubší eklesiologie (samostatné zpracování výroku „*extra ecclesiam nulla salus est*“; případně hlouběji zpracované téma „*křtu touhy*“), lépe uchopená soteriologie (zvláště v její provázanosti s christologií; což je téma navýsost důležité, když sám autor hovoří o současném postoji magisteria jako o christocentrismu; chybí také obecné pojednání o možné „spásonosti“ jiných náboženských tradic zvláště v souvislosti s pneumatologií), provázanost otázky s ekumenismem (jaké jsou postoje jiných křesťanských církví na spáse lidí, kteří nejsou pokřtěni?). Tyto postřehy rozhodně nejsou výtkou, spíše chci ukázat směr možného dalšího pokračování.

Závěrečné zhodnocení:

Práce je z formálních hledisek velmi slabá. Je zde celá řada chyb zvláště v poznámkách pod čarou, nejasných definic, vedle toho absence systematické práce s literaturou. Obsahová stránka práce by si zasloužila odbornější revizi formulací. Nejzásadnější problém je s autorovým (možná jen formulačně neobratným) vyjádřením, že mezináboženský dialog a respekt k věřícím jiných náboženství může hraničit s rezignací na spásonosnou univerzalitu Ježíše a církve. Zásadním metodologicko-obsahovým nedostatkem je pak absence jakékoliv vlastní analýzy děl Rahnera, Balthasara a Künga. Ani závěrečná komparace není příliš jasná a přínosná. Závěr práce je ale povedený, i když by si zasloužil hlubší odůvodnění.

K pozitivu hodnocení práce mohu říci, že autora obdivuji, že se pustil do velmi důležitého, ale o to více složitějšího tématu. Také vnímám, že jde o autorovu teologickou prvotinu. Mnou zmíněné chyby, nejasnosti, námitky, necht' mu poslouží k dalšímu promýšlení tématu a k chuti se tématem opětovně zabývat.

Z druhé strany ovšem nemohu přehlédnout zmíněné nedostatky formální i obsahové.

Navrhuji tedy tuto bakalářskou práci klasifikovat stupněm *dobře (bene)*. O možné změně v konečné klasifikaci pak rozhodne autor sám při ústní obhajobě práce.

Dotaz pro ústní obhajobu práce:

V práci hovoříte o kategorii „*křtu touhy*“ a „*křtu krve*“. Můžete o nich pohovořit více a provázat je s otázkou naděje na spásu lidí, kteří nejsou pokřtěni?

V Praze dne 10. června 2018

Lukáš Nosek, Th.D

